

YURIDIK FANLAR AXBOROTNOMASI

ВЕСТНИК ЮРИДИЧЕСКИХ НАУК

REVIEW OF LAW SCIENCES

huquqiy ilmiy-amaliy jurnal

правовой научно-практический журнал

legal scientific-practical journal

2026-yil 3-son

VOLUME 10 / ISSUE 3 / 2026

DOI: [HTTPS://DX.DOI.ORG/10.51788/TSUL.ROLS.103](https://dx.doi.org/10.51788/TSUL.ROLS.103)

ISSN 2181-919X

E-ISSN 2181-1148

DOI: [HTTPS://DX.DOI.ORG/10.51788/TSUL.ROLS](https://dx.doi.org/10.51788/TSUL.ROLS)

Crossref
Content
Registration

MUASSIS: TOSHKENT DAVLAT YURIDIK UNIVERSITETI

“Yuridik fanlar axborotnomasi – Вестник юридических наук – Review of law sciences” huquqiy ilmiy-amaliy jurnali O‘zbekiston matbuot va axborot agentligi tomonidan 2020-yil 22-dekabrda 0931-sonli guvohnoma bilan davlat ro‘yxatidan o‘tkazilgan.

Jurnal O‘zbekiston Respublikasi Fanlar akademiyasi huzuridagi Oliy attestatsiya komissiyasi jurnallari ro‘yxatiga kiritilgan.

Mualliflik huquqlari Toshkent davlat yuridik universitetiga tegishli. Barcha huquqlar himoyalangan. Jurnal materiallaridan foydalanish, tarqatish va ko‘paytirish muassis ruxsati bilan amalga oshiriladi.

Sotuvda kelishilgan narxda.

Nashr bo‘yicha mas‘ul:

O. Choriyev

Muharrirlar:

E. Mustafayev, Y. Yarmolik, M. Sharifova, Sh. Beknazarova, X. Yuldasheva, E. Sharipov, K. Abduvaliyeva, Y. Mahmudov, F. Usmonova

Musahhih:

M. Tursunov

Texnik muharrir:

U. Sapayev

Dizayner:

D. Rajapov

Tahririyat manzili:

100047. Toshkent shahar,
Sayilgoh ko‘chasi, 35.
Tel.: (0371) 233-66-36 (1169)

Veb-sayt: review.tsul.uz

E-mail: reviewjournal@tsul.uz

Obuna indeksi: 1385.

Nashriyot litsenziyasi

№ 174625, 29.11.2023-y.

Jurnal 2026-yil 21-sentabrda

bosmaxonaga topshirildi.

Qog‘oz bichimi: A4.

Shartli bosma tabog‘i: 26,2

Adadi: 100. Buyurtma: № 97.

Bosmaxona litsenziyasi

29.11.2023 № 174626

TDYU bosmaxonasida chop etildi.

Bosmaxona manzili:

100047. Toshkent shahri,

Sayilgoh ko‘chasi, 37.

© Toshkent davlat yuridik universiteti

TAHRIR HAY’ATI

BOSH MUHARRIR

B. Xodjayev – Toshkent davlat yuridik universiteti rektori, yuridik fanlar doktori, professor

BOSH MUHARRIR O‘RINBOSARI

Z. Esanova – Toshkent davlat yuridik universiteti Ilmiy ishlar va innovatsiyalar bo‘yicha prorektori, yuridik fanlar doktori, professor

MAS‘UL MUHARRIR

O. Choriyev – Toshkent davlat yuridik universiteti Tahririy-nashriyot markazi direktori

TAHRIR HAY’ATI A‘ZOLARI

Y. Kanyazov – O‘zbekiston Respublikasi Adliya vazirligi huzuridagi Yuridik kadrlarni qayta tayyorlash va malakasini oshirish instituti direktori, yuridik fanlar nomzodi

J. Tashkulov – O‘zbekiston Respublikasi Fanlar akademiyasi Davlat va huquq instituti bo‘lim boshlig‘i, yuridik fanlar doktori, professor

U. To‘xtasheva – Korrupsiyaga qarshi kurashish agentligi direktori o‘rinbosari, yuridik fanlar doktori, professor

M. Yasan – Balikesir universiteti Huquq fakulteti professori (Turkiya)

S. Ma‘mun – Islam Negeri universiteti o‘qituvchisi (Indoneziya)

Sh. Asadov – O‘zbekiston Respublikasi Adliya vazirligi Yuridik ta‘lim va sud-ekspertiza boshqarmasi boshlig‘i, yuridik fanlar doktori, professor

J. Nematov – Toshkent davlat yuridik universiteti Ma‘muriy va moliya huquqi sho‘basi professori, yuridik fanlar doktori

M. Aminjonova – O‘zbekiston Respublikasi Huquqni muhofaza qilish akademiyasi Qonunchilik ijrosi ustidan nazoratni tashkil etish kafedrasida dotsenti, yuridik fanlar doktori

M. Raximov – Toshkent davlat yuridik universiteti Tadqiqot markazi boshlig‘i, yuridik fanlar bo‘yicha falsafa doktori

I. Djurayev – Toshkent davlat yuridik universiteti Sud hokimiyati, advokatura va huquqni muhofaza qiluvchi organlar sho‘basi professori, yuridik fanlar doktori

O. Narzullayev – Toshkent davlat yuridik universiteti Ekologiya huquqi sho‘basi professori, yuridik fanlar doktori

F. Maxmudov – Adliya vazirligi huzuridagi Yuridik kadrlarni qayta tayyorlash va malakasini oshirish instituti direktori o‘rinbosari, yuridik fanlar doktori, dotsent

M. Kadirova – Toshkent davlat yuridik universiteti Jinoyat-protsessual huquqi sho‘basi professor v.b., yuridik fanlar doktori

I. Yakubova – Toshkent davlat yuridik universiteti Intellektual mulk huquqi sho‘basi professor v.b., yuridik fanlar doktori

A. Muxamedjanov – Toshkent davlat yuridik universiteti Xalqaro huquq va inson huquqlari sho‘basi professori, yuridik fanlar doktori

N. Niyazova – Toshkent davlat yuridik universiteti O‘zbek tili va adabiyoti sho‘basi professori, pedagogika fanlari nomzodi

**УЧРЕДИТЕЛЬ: ТАШКЕНТСКИЙ
ГОСУДАРСТВЕННЫЙ ЮРИДИЧЕСКИЙ
УНИВЕРСИТЕТ**

Правовой научно-практический журнал «Вестник юридических наук – Yuridik fanlar axborotnomasi – Review of Law Sciences» зарегистрирован Агентством печати и информации Узбекистана 22 декабря 2020 года с удостоверением № 0931.

Журнал включён в перечень журналов Высшей аттестационной комиссии при Академии наук Республики Узбекистан.

Авторские права принадлежат Ташкентскому государственному юридическому университету. Все права защищены. Использование, распространение и воспроизведение материалов журнала осуществляется с разрешения учредителя.

Реализуется по договорной цене.

Ответственный за выпуск:

О. Чориев

Редакторы:

Э. Мустафаев, Е. Ярмолик, М. Шарифова,
Ш. Бекназарова, Х. Юлдашева, Э. Шарипов,
К. Абдувалиева, Й. Махмудов, Ф. Усмонова

Корректор:

М. Турсунов

Технический редактор:

У. Сапаев

Дизайнер:

Д. Ражапов

Адрес редакции:

100047. Город Ташкент,
улица Сайилгох, 35.
Тел.: (0371) 233-66-36 (1169)

Веб-сайт: review.tsul.uz

E-mail: reviewjournal@tsul.uz

Подписной индекс: 1385.

Издательская лицензия

от 29.11.2023 № 174625.

Журнал передан в типографию
21.09.2026.

Формат бумаги: А4.

Усл. п. л. 26,2 Тираж: 100 экз.

Номер заказа: 97.

Лицензия типографии

от 29.11.2023 № 174626.

Отпечатано в типографии

Ташкентского государственного
юридического университета.

100047, г. Ташкент, ул. Сайилгох, 37.

© Ташкентский государственный
юридический университет

РЕДАКЦИОННАЯ КОЛЛЕГИЯ

ГЛАВНЫЙ РЕДАКТОР

Б. Ходжаев – ректор Ташкентского государственного юридического университета, доктор юридических наук, профессор

ЗАМЕСТИТЕЛЬ ГЛАВНОГО РЕДАКТОРА

З. Эсанова – проректор по научной работе и инновациям Ташкентского государственного юридического университета, доктор юридических наук, профессор

ОТВЕТСТВЕННЫЙ РЕДАКТОР

О. Чориев – директор Редакционно-издательского центра Ташкентского государственного юридического университета

ЧЛЕНЫ РЕДАКЦИОННОЙ КОЛЛЕГИИ

Е. Канъязов – директор Института переподготовки и повышения квалификации юридических кадров при Министерстве юстиции Республики Узбекистан, кандидат юридических наук

Ж. Ташкулов – заведующий отделом Института государства и права Академии наук Республики Узбекистан, доктор юридических наук, профессор

У. Тухташева – заместитель директора Агентства по противодействию коррупции Республики Узбекистан, доктор юридических наук, профессор

М. Ясан – профессор юридического факультета Университета Балыкесир (Турция)

С. Маъмун – преподаватель Исламского государственного университета (Индонезия)

Ш. Асадов – начальник управления юридического образования и судебной экспертизы Министерства юстиции Республики Узбекистан, доктор юридических наук, профессор

Ж. Нематов – профессор сектора административного и финансового права Ташкентского государственного юридического университета, доктор юридических наук

М. Аминжонов – доцент кафедры организации контроля за исполнением законодательства Правоохранительной академии Республики Узбекистан, доктор юридических наук

М. Рахимов – начальник Исследовательского центра Ташкентского государственного юридического университета, доктор философии по юридическим наукам

И. Джураев – профессор сектора судебной власти, адвокатуры и правоохранительных органов Ташкентского государственного юридического университета, доктор юридических наук

О. Нарзуллаев – профессор сектора экологического права Ташкентского государственного юридического университета, доктор юридических наук

Ф. Махмудов – заместитель директора Института переподготовки и повышения квалификации юридических кадров при Министерстве юстиции, доктор юридических наук, доцент

М. Кадилова – и.о. профессора сектора уголовно-процессуального права Ташкентского государственного юридического университета, доктор юридических наук

И. Якубова – и.о. профессора сектора права интеллектуальной собственности Ташкентского государственного юридического университета, доктор юридических наук

А. Мухамеджанов – профессор сектора международного права и прав человека Ташкентского государственного юридического университета, доктор юридических наук

Н. Ниязова – профессор сектора узбекского языка и литературы Ташкентского государственного юридического университета, кандидат педагогических наук

**FOUNDER: TASHKENT STATE
UNIVERSITY OF LAW**

“Yuridik fanlar axborotnomasi – Вестник юридических наук – Review of law sciences” legal scientific-practical journal was registered by Press and Information Agency of Uzbekistan on December 22, 2020, with certificate number 0931.

The journal is included in the list of journals of the Supreme Attestation Commission under the Academy of Sciences of the Republic of Uzbekistan.

Copyright belongs to Tashkent State University of Law. All rights reserved. Use, distribution and reproduction of materials of the journal are carried out with the permission of the founder.

Agreed-upon price.

Publication Officer:

O. Choriev

Editors:

E. Mustafaev, E. Yarmolik, M. Sharifova, Sh. Beknazarova, Kh. Yuldasheva, E. Sharipov, K. Abduvalieva, Y. Makhmudov, F. Usmonova

Proofreader:

M. Tursunov

Technical editor:

U. Sapaev

Designer:

D. Rajapov

Publishing department address:

100047. Tashkent city,
Sayilgoh street, 35.
Phone: (0371) 233-66-36 (1169)

Website: review.tsul.uz

E-mail: reviewjournal@tsul.uz

Subscription index: 1385.

Publishing license

№ 174625, 29.11.2023.

The journal is submitted to the Printing house on 21.09.2026.

Paper size: A4.

Cond.p.f: 26,2.

Units: 100. Order: № 97.

Printing house license

№ 174626, 29.11.2023.

Published in the Printing house of
Tashkent State University of Law.
100047. Tashkent city, Sayilgoh street, 37.

© Tashkent State University of Law

EDITORIAL BOARD
EDITOR-IN-CHIEF

B. Khodjaev – Rector of Tashkent State University of Law, Doctor of Law, Professor

DEPUTY EDITOR

Z. Esanova – Deputy Rector for Scientific Affairs and Innovations of Tashkent State University of Law, Doctor of Law, Professor

EXECUTIVE EDITOR

O. Choriev – Director of the Publishing and Editorial Center of Tashkent State University of Law

MEMBERS OF EDITORIAL BOARD

Y. Kanyazov – Director of the Institute for Retraining and Advanced Training of Legal Personnel under the Ministry of Justice of the Republic of Uzbekistan, Candidate of Legal Sciences

J. Tashkulov – Head of the Department of the Institute of State and Law of the Academy of Sciences of the Republic of Uzbekistan, Doctor of Law, Professor

U. Tukhtasheva – Deputy Director of the Anti-Corruption Agency, Doctor of Law, Professor

M. Yasan – Professor of the Faculty of Law, Balikesir University (Turkey)

S. Ma'mun – Lecturer at Universitas Islam Negeri (Indonesia)

Sh. Asadov – Head of the Department of Legal Education and Forensic Examination of the Ministry of Justice of the Republic of Uzbekistan, Doctor of Law, Professor

J. Nematov – Professor of the Department of Administrative and Financial Law of Tashkent State University of Law, Doctor of Law

M. Aminjonova – Associate Professor of the Department of Organization of Control over the Execution of Legislation of the Law Enforcement Academy of the Republic of Uzbekistan, Doctor of Law

M. Rakhimov – Head of the Research Center of Tashkent State University of Law, Doctor of Philosophy (PhD) in Law

I. Djuraev – Professor of the Department of Judiciary, Advocacy and Law Enforcement Agencies of Tashkent State University of Law, Doctor of Law

O. Narzullaev – Professor of the Department of Environmental Law of Tashkent State University of Law, Doctor of Law

F. Makhmudov – Deputy Director of the Institute for Retraining and Advanced Training of Legal Personnel under the Ministry of Justice, Doctor of Law, Associate Professor

M. Kadirova – Acting Professor of the Department of Criminal Procedure Law of Tashkent State University of Law, Doctor of Law

I. Yakubova – Acting Professor of the Department of Intellectual Property Law of Tashkent State University of Law, Doctor of Law

A. Mukhamedjanov – Professor of the Department of International Law and Human Rights of Tashkent State University of Law, Doctor of Law

N. Niyazova – Professor of the Department of Uzbek Language and Literature of Tashkent State University of Law, Candidate of Pedagogical Sciences

MUNDARIJA

12.00.01 – DAVLAT VA HUQUQ NAZARIYASI VA TARIXI. HUQUQIY TA'LIMOTLAR TARIXI

11 **MUXIDDINOVA FIRYUZA ABDURASHIDOVNA**

Inson qadr-qimmatini konsepsiyasining davlat va huquq to'g'risidagi ta'limotlardagi asosiy masalalari

22 **KURBANOV JAHONGIR ABDIMUTALLI O'G'LI**

O'zbekiston Respublikasi Prezidenti hujjatlarining huquqiy tabiati: milliy qonunchilik va xorijiy davlatlar tajribasining qiyosiy-huquqiy tahlili

12.00.02 – KONSTITUTSIYAVIY HUQUQ. MA'MURIY HUQUQ. MOLIYA VA BOJXONA HUQUQI

36 **TULTEYEV ILYAS TAVASOVICH**

Konstitutsiyaning to'g'ridan to'g'ri amal qilishini ta'minlashning ayrim nazariy va amaliy jihatlari

50 **YULDOSHEV AZIZJON ERGASHEVICH**

O'zbekistonda mahalliy boshqaruv va o'zini o'zi boshqarish: qonunchilik modeli evolyutsiyasi va konseptual aniqlik muammosi

62 **ILXOMBEKOV JASURBEK ILXOMBEK O'G'LI**

Internetda so'z erkinligi: konstitutsiyaviy kafolatlar va uni amalga oshirishning huquqiy chegaralari

73 **JAHONOV SHOHROH SHUHRAT O'G'LI**

Raqamlashtirish sharoitida axborot xavfsizligining konstitutsiyaviy-huquqiy mohiyati

12.00.03 – FUQAROLIK HUQUQI. TADBIRKORLIK HUQUQI. OILA HUQUQI. XALQARO XUSUSIY HUQUQ

84 **OTAXONOV FOZILJON XAYDAROVICH**

Xalqaro tijorat arbitrajining raqamli transformatsiyasi: huquqiy asoslar, institutsional muammolar va rivojlanish istiqbollari

100 **SHARAXMETOVA UMIDA SHAAKBAROVNA**

Oilaviy-huquqiy javobgarlik asoslarini belgilash muammolari

115 **UMAROVA DURDONA XASAN QIZI, NARZIEV OTABEK SA'DIYEVICH**

Raqamli iqtisodiyot va kripto-investitsiyalar doirasida investitsiya arbitrajining kelajagi

125 **BAXROMOVA NILUFAR XOSHIYOVNA**

Raqamli marketingda iste'molchilar huquqlarini buzganlik uchun fuqarolik-huquqiy javobgarlikni takomillashtirish masalalari

137 **ERGASHEVA SHOHISTA O'KTAM QIZI**

"Lex digitalis" raqamli aktivlarni tartibga solishning kollizion tamoyili sifatida

152 **SAMANDAROVA FERUZA BAXROMJON QIZI**

Davlat xaridida shartnoma erkinligi prinsipi: mazmuni va cheklavlari

12.00.09 – JINOYAT PROTSESSI. KRIMINALISTIKA, TEZKOR-QIDIRUV HUQUQ VA
SUD EKSPERTIZASI

160 **XIKMATOV AZIZ BOBONAROVICH**

Jinoyat protsessida jismoniy nuqsonli shaxslarni so'roq qilish taktikasini takomillashtirish
asoslari

12.00.10 – XALQARO HUQUQ

174 **CHARIYEV TO'YLI SAPARVELIYEVICH**

Turkmanistonning doimiy betaraflik maqomining keng miqyosda e'tirof etilishi va
shakllanishining huquqiy asoslari

183 **JUMAQULOV XUSNIDDIN SHOKIR O'G'LI**

Xalqaro temiryo'l huquqining zamonaviy rivojlanish tendensiyalari: COTIF va SMGS tizimlarining
qiyosiy-huquqiy tahlili

12.00.12 – KORRUPSIYA MUAMMOLARI

190 **XOMIDOV SHUXRAT GAFURJONOVICH**

BMT Korruptsiyaga qarshi konvensiyasining 14- va 52-moddalari: O'zbekiston uchun ustuvor
yo'nalishlar

12.00.13 – INSON HUQUQLARI

208 **NOSIROVA MARJONA NEGMAT QIZI**

Inson huquqlarini himoya qiluvchi nodavlat notijorat tashkilotlarning maqsadi, vazifalari
hamda faoliyat yo'nalishlari (tashkilotlar misolida)

12.00.18 – RAQAMLI HUQUQ

217 **YUNUSOVA MINOVVARXON SABIROVNA**

Zamonaviy davlat boshqaruvida yangi islohotlar va fuqarolar bilan raqamli muloqot modellari

СОДЕРЖАНИЕ

12.00.01 – ТЕОРИЯ И ИСТОРИЯ ГОСУДАРСТВА И ПРАВА. ИСТОРИЯ ПРАВОВЫХ УЧЕНИЙ

11 **МУХИДДИНОВА ФИРЮЗА АБДУРАШИДОВНА**

Основные вопросы концепции человеческого достоинства в учениях о государстве и праве

22 **КУРБАНОВ ЖАХОНГИР АБДИМУТАЛЛИ УГЛИ**

Правовая природа актов Президента Республики Узбекистан: сравнительно-правовой анализ национального законодательства и опыта зарубежных государств

12.00.02 – КОНСТИТУЦИОННОЕ ПРАВО. АДМИНИСТРАТИВНОЕ ПРАВО. ФИНАНСОВОЕ И ТАМОЖЕННОЕ ПРАВО

36 **ТУЛЬТЕЕВ ИЛЬЯС ТАВАСОВИЧ**

Некоторые теоретические и практические аспекты обеспечения прямого действия Конституции

50 **ЮЛДОШЕВ АЗИЗЖОН ЭРГАШЕВИЧ**

Местное управление и самоуправление в Узбекистане: эволюция законодательной модели и проблема понятийной определённости

62 **ИЛХОМБЕКОВ ЖАСУРБЕК ИЛХОМБЕК УГЛИ**

Свобода слова в Интернете: конституционные гарантии и правовые пределы её реализации

73 **ЖАХОНОВ ШОХРУХ ШУХРАТ УГЛИ**

Конституционно-правовая сущность информационной безопасности в условиях цифровизации

12.00.03 – ГРАЖДАНСКОЕ ПРАВО. ПРЕДПРИНИМАТЕЛЬСКОЕ ПРАВО. СЕМЕЙНОЕ ПРАВО. МЕЖДУНАРОДНОЕ ЧАСТНОЕ ПРАВО

84 **ОТАХОНОВ ФОЗИЛЖОН ХАЙДАРОВИЧ**

Цифровая трансформация международного коммерческого арбитража: правовые основы, институциональные проблемы и перспективы развития

100 **ШАРАХМЕТОВА УМИДА ШААКБАРОВНА**

Проблемы определения оснований ответственности членов семьи

115 **УМАРОВА ДУРДОНА ХАСАН КИЗИ, НАРЗИЕВ ОТАБЕК САЪДИЕВИЧ**

Будущее инвестиционного арбитража в условиях цифровой экономики и инвестиций в криптоактивы

125 **БАХРОМОВА НИЛУФАР ХОШИМОВНА**

Вопросы совершенствования гражданско-правовой ответственности за нарушение прав потребителей в цифровом маркетинге

137 **ЭРГАШЕВА ШОХИСТА УКТАМ КИЗИ**

Lex digitalis как коллизионный принцип регулирования цифровых активов

152 **САМАНДАРОВА ФЕРУЗА БАХРОМЖОН КИЗИ**

Принцип свободы договора в сфере государственных закупок: содержание и ограничения

12.00.09 – УГОЛОВНЫЙ ПРОЦЕСС. КРИМИНАЛИСТИКА,
ОПЕРАТИВНО-РОЗЫСКНОЕ ПРАВО И СУДЕБНАЯ ЭКСПЕРТИЗА

160 **ХИКМАТОВ АЗИЗ БОБОНАРОВИЧ**

Основы совершенствования тактики допроса лиц с физическими недостатками
в уголовном процессе

12.00.10 – МЕЖДУНАРОДНОЕ ПРАВО

174 **ЧАРЫЕВ ТОЙЛЫ САПАРВЕЛИЕВИЧ**

Масштабное признание статуса постоянного нейтралитета Туркменистана и правовые
основы его происхождения

183 **ЖУМАКУЛОВ ХУСНИДДИН ШОКИР УГЛИ**

Современные тенденции развития международного железнодорожного права:
сравнительно-правовой анализ систем COTIF и СМГС

12.00.12 – ПРОБЛЕМЫ КОРРУПЦИИ

190 **ХОМИДОВ ШУХРАТ ГАФУРЖОНОВИЧ**

Имплементация статей 14 и 52 Конвенции ООН: приоритеты для Узбекистана

12.00.13 – ПРАВА ЧЕЛОВЕКА

208 **НОСИРОВА МАРЖОНА НЕГМАТ КИЗИ**

Цели, задачи и направления деятельности негосударственных некоммерческих
организаций, защищающих права человека (на примере отдельных организаций)

12.00.18 – ЦИФРОВЫЕ ПРАВА

217 **ЮНУСОВА МИНОВВАРХОН САБИРОВНА**

Современные реформы государственного управления и модели цифрового
взаимодействия с гражданами

CONTENTS

12.00.01 – THEORY AND HISTORY OF STATE AND LAW. HISTORY OF LEGAL DOCTRINES

- 11 **MUKHIDDINOVA FIRYUZA ABDURASHIDOVNA**
Key issues of the concept of human dignity in the doctrines of state and law
- 22 **KURBANOV JAHONGIR ABDIMUTALLI UGLI**
The legal nature of acts of the President of the Republic of Uzbekistan: a comparative legal analysis of national legislation and foreign experience

12.00.02 – CONSTITUTIONAL LAW. ADMINISTRATIVE LAW. FINANCIAL AND CUSTOMS LAW

- 36 **TULTEEV ILYAS TAVASOVICH**
Some theoretical and practical aspects of ensuring the direct effect of the Constitution
- 50 **YULDASHEV AZIZJON ERGASHEVICH**
Local governance and self-government in Uzbekistan: evolution of the legislative model and the problem of conceptual certainty
- 62 **ILKHOMBEKOV JASURBEK ILKHOMBEKOVICH**
Freedom of expression on the internet: constitutional guarantees and legal limits for its implementation
- 73 **JAHOVNOV SHOHROH SHUHRAT UGLI**
Constitutional and legal essence of information security in the context of digitalization

12.00.03 – CIVIL LAW. BUSINESS LAW. FAMILY LAW. INTERNATIONAL PRIVATE LAW

- 84 **OTAKHONOV FOZILJON KHAYDAROVICH**
Digital transformation of international commercial arbitration: legal framework, institutional challenges, and development prospects
- 100 **SHARAKHMETOVA UMIDA SHAAKBAROVNA**
Problems of determining the grounds of family legal liability
- 115 **UMAROVA DURDONA KHASAN KIZI, NARZIEV OTABEK SADIEVICH**
The future of investment arbitration in the digital economy and crypto-investments
- 125 **BAKHROMOVA NILUFAR KHOSHIMOVNA**
Issues of improving civil liability for violation of consumer rights in digital marketing
- 137 **ERGASHEVA SHOKHISTA UKTAM KIZI**
Lex digitalis as a collision principle for regulating digital assets
- 152 **SAMANDAROVA FERUZA BAKHROMJON KIZI**
The principle of freedom of contract in public procurement: content and limitations

12.00.09 – CRIMINAL PROCEEDINGS. FORENSICS, INVESTIGATIVE LAW AND FORENSIC EXPERTISE

- 160 **KHIKMATOV AZIZ BOBONAROVICH**
Fundamentals of improving the tactics of interviewing persons with physical disabilities in criminal proceedings

12.00.10 – INTERNATIONAL LAW

174 **CHARIEV TOYLI SAPARVELIEVICH**

Broad recognition of Turkmenistan's permanent neutrality status and the legal foundations of its establishment

183 **JUMAKULOV KHUSNIDDIN SHOKIR UGLI**

Modern development trends in international railway law: a comparative legal analysis of the COTIF and SMGS systems

12.00.12 – CORRUPTION PROBLEMS

190 **KHOMIDOV SHUKHRAT GAFURJONOVICH**

Implementation of articles 14 and 52 of the UN Convention: priorities for Uzbekistan

12.00.13 – HUMAN RIGHTS

208 **NOSIROVA MARJONA NEGMAT KIZI**

Goals, objectives, and areas of activity of non-governmental non-profit organizations in the protection of human rights (based on organizational examples)

12.00.18 – DIGITAL LAW

217 **YUNUSOVA MINOVVARKHON SABIROVNA**

New reforms in modern public administration and digital interaction models with citizens

Kelib tushgan / Получено / Received: 28.07.2026
Qabul qilingan / Принято / Accepted: 02.09.2026
Nashr etilgan / Опубликовано / Published: 21.09.2026

DOI: <https://dx.doi.org/10.51788/tsul.rols.103001>

UDC: 340.12:342.7(045)(575.1)

INSON QADR-QIMMATI KONSEPSIYASINING DAVLAT VA HUQUQ TO'G'RISIDAGI TA'LIMOTLARDAGI ASOSIY MASALALARI

Muxiddinova Firyuza Abdurashidovna,

Toshkent davlat yuridik universiteti

Davlat va huquq nazariyasi sho'bası professori, yuridik fanlar doktori

ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-1721-0189>

e-mail: feruza.mukhitdinova@gmail.com

Annotatsiya. Maqolada inson qadri tushunchasining davlat va huquq to'g'risidagi ta'limotlardagi genezisi hamda evolyutsiyasi qiyosiy-huquqiy nuqtayi nazardan tahlil etiladi. Inson qadri zamonaviy huquq tizimlarining aksiologik poydevori va inson huquqlari konsepsiyasining me'yoriy o'zagi hisoblanadi. Biroq uning doktrinal ildizlari ko'pincha faqat G'arb falsafiy an'anasi bilan bog'lanadi. Tadqiqotning maqsadi qadimgi Sharq, antik davr, o'rta asrlar Sharq mutafakkirlari hamda G'arb siyosiy-huquqiy tafakkuridagi inson qadri konsepsiyalarining vorisiyligi va o'ziga xosligini aniqlash, shu asosda ushbu prinsipning O'zbekiston Respublikasining yangi tahrirdagi Konstitutsiyasidagi ifodasini asoslashdan iborat. Tadqiqot qiyosiy-huquqiy, tarixiy-huquqiy, germeneytik va sivilizatsiyaviy metodlarga tayanadi. Tahlil natijasida inson qadri axloqiy-diniy kategoriyadan falsafiy prinsipga, so'ngra universal huquqiy normaga aylanish bosqichlari ochib beriladi hamda "Avesto", Abu Nasr Forobiy, Yusuf Xos Hojib va Alisher Navoiy merosining doktrinal ahamiyati asoslanadi. Maqolaning ilmiy yangiligi shundan iboratki, unda inson qadri g'oyasi Sharq va G'arb siyosiy-huquqiy tafakkurini yagona qiyosiy doirada birlashtirgan holda, huquqiy ta'limotlar tarixi konteksti nuqtayi nazaridan tahlil qilinadi. Tadqiqot natijalari huquq ijodkorligi, huquqiy ta'lim va sud amaliyotida inson qadri prinsipini qo'llashni takomillashtirishga xizmat qiladi. Xulosada milliy huquqiy meros va umuminsoniy standartlar uyg'unligi bo'yicha aniq takliflar ilgari suriladi.

Kalit so'zlar: inson qadri, huquqiy ta'limotlar, tabiiy huquq, konstitutsiyaviylik, Sharq mutafakkirlari, Kant falsafasi, inson huquqlari, O'zbekiston Konstitutsiyasi

ОСНОВНЫЕ ВОПРОСЫ КОНЦЕПЦИИ ЧЕЛОВЕЧЕСКОГО ДОСТОИНСТВА В УЧЕНИЯХ О ГОСУДАРСТВЕ И ПРАВЕ

Муҳиддинова Фирюза Абдурашидовна,

доктор юридических наук, профессор

сектора теории государства и права

Ташкентского государственного юридического университета

Аннотация. В статье с позиций сравнительно-правового подхода анализируются генезис и эволюция понятия человеческого достоинства в учениях о государстве и праве. Человеческое достоинство является аксиологической основой современных правовых

систем и нормативным ядром концепции прав человека, однако его доктринальные истоки зачастую связываются исключительно с западной философской традицией. Цель исследования заключается в выявлении преемственности и своеобразия концепций человеческого достоинства, сформировавшихся на Древнем Востоке, в античную эпоху, в трудах средневековых мыслителей Востока, а также в западной политико-правовой мысли, и в обосновании на этой основе отражения данного принципа в новой редакции Конституции Республики Узбекистан. Исследование основано на применении сравнительно-правового, историко-правового, герменевтического и цивилизационного методов. В результате анализа раскрываются этапы трансформации человеческого достоинства из нравственно-религиозной категории в философский принцип, а затем – в универсальную правовую норму. Обосновывается доктринальное значение «Авесты», а также наследия Абу Насра Фараби, Юсуфа Баласагуни и Алишера Навои. Научная новизна статьи заключается в исследовании идеи человеческого достоинства в контексте истории правовых учений посредством объединения политико-правовой мысли Востока и Запада в едином сравнительном пространстве. Результаты исследования могут способствовать совершенствованию применения принципа человеческого достоинства в правотворчестве, юридическом образовании и судебной практике. В заключении выдвигаются конкретные предложения по гармонизации национального правового наследия и общечеловеческих стандартов.

Ключевые слова: человеческое достоинство, правовые учения, естественное право, конституционализм, мыслители Востока, философия Канта, права человека, Конституция Узбекистана

KEY ISSUES OF THE CONCEPT OF HUMAN DIGNITY IN THE DOCTRINES OF STATE AND LAW

Mukhiddinova Firyuza Abdurashidovna,

Professor of the Department of Theory of State and Law,
Tashkent State University of Law,
Doctor of Science in Law

Abstract. The article analyzes the genesis and evolution of the concept of human dignity in doctrines of state and law from a comparative-legal perspective. Human dignity serves as the axiological foundation of modern legal systems and the normative core of the human rights concept; however, its doctrinal roots are often associated solely with the Western philosophical tradition. The objective of the study is to identify the continuity and distinctiveness of human dignity concepts in ancient Eastern, classical Antique, and medieval Eastern thinkers, as well as in Western political and legal thought, and on this basis, to substantiate the expression of this principle in the new edition of the Constitution of the Republic of Uzbekistan. The study relies on comparative-legal, historical-legal, hermeneutic, and civilizational methods. The analysis reveals the stages of human dignity's transformation from a moral-religious category into a philosophical principle, and subsequently into a universal legal norm. It also substantiates the doctrinal significance of the heritage found in the "Avesta", as well as in the works of Abu Nasr al-Farabi, Yusuf Khas Hajib, and Alisher Navoiy. The scientific novelty of the article lies in analyzing the idea of human dignity within the context of the history of legal doctrines by integrating Eastern and Western political-legal thought into a unified comparative framework. The results of the study can be utilized to improve the application of the human dignity principle in law-making, legal education, and judicial practice. In conclusion, specific proposals regarding the harmony between national legal heritage and universal standards are presented.

Keywords: human dignity, legal doctrines, natural law, constitutionality, Eastern thinkers, Kantian philosophy, human rights, Constitution of Uzbekistan

Kirish

Inson qadri zamonaviy huquq tizimlarining aksiologik poydevori bo'lib, u inson huquqlari konsepsiyasining manbayi va me'yoriy o'zagi sifatida e'tirof etiladi. Ikkinchi jahon urushidan keyingi davrda inson qadri xalqaro huquq va milliy konstitutsiyalarning markaziy kategoriyasiga aylandi. Ya'ni Inson huquqlari umumjahon deklaratsiyasi insoniyat oilasi barcha a'zolariga xos qadr-qimmatni erkinlik, adolat va tinchlikning asosi deb e'lon qildi. 2023-yil 30-aprelda umumxalq referendumida qabul qilingan yangi tahrirdagi O'zbekiston Respublikasining Konstitutsiyasida inson qadr-qimmatini himoya qilish davlatning oliy vazifasi sifatida mustahkamlandi. "Yangi O'zbekiston" islohotlari strategiyasida esa "inson qadri uchun" tamoyili davlat siyosatining ustuvor yo'nalishi etib belgilandi. Ayni shu holat mazkur kategoriyaning doktrinal genezisini, ya'ni davlat va huquq to'g'risidagi ta'limotlar tarixida inson qadri g'oyasi qanday shakllangani va rivojlanganini chuqur o'rganish zaruratini keltirib chiqardi. Zero, konstitutsiyaviy matnga kiritilgan tushunchaning mazmunini uning intellektual tarixisiz to'g'ri talqin qilib bo'lmaydi.

Maqolaning maqsadi davlat va huquq to'g'risidagi ta'limotlarda inson qadri g'oyasining evolyutsiyasini qiyosiy tahlil etish, Sharq va G'arb siyosiy-huquqiy tafakkuridagi yondashuvlarning vorisiyligi hamda o'ziga xosligini aniqlash, shu asosda ushbu prinsipning O'zbekiston konstitutsiyaviy taraqqiyotidagi o'rnini asoslashdan iborat. Yechilishi lozim bo'lgan asosiy masala shundan iboratki, huquqshunoslik doktrinasida inson qadri ko'pincha faqat G'arb falsafiy an'anasi, xususan, I. Kant ta'limoti mahsuli sifatida talqin etiladi. Vaholanki, Markaziy Osiyo, umuman, Sharq mutafakkirlari merosida ushbu g'oyaning teran ildizlari mavjud. Mazkur bir tomonlama yondashuvni bartaraf etish milliy huquqiy o'zlikni anglash va huquqiy ta'lim mazmunini boyitish nuqtayi nazaridan muhim ahamiyat kasb etadi.

Mazkur tadqiqotda inson qadri xalqaro-huquqiy institut yoki inson huquqlarining alohida turi sifatida emas, balki davlat va huquq haqidagi ta'limotlar tarixida shakllangan fundamental siyosiy-huquqiy g'oya sifatida o'rganiladi. Shu bois tadqiqotning asosiy predmeti inson qadrining xalqaro-huquqiy himoya mexanizmlari emas, balki turli tarixiy davrlarda davlat, hokimiyat, adolat, erkinlik va shaxsning huquqiy maqomi haqidagi ta'limotlarda ushbu kategoriyaning mazmuni qanday shakllangani va o'zgarganini aniqlashdan iborat. Inson huquqlari umumjahon deklaratsiyasi hamda zamonaviy konstitutsiyaviy normalarga murojaat qilinishi esa mustaqil xalqaro-huquqiy tahlil maqsadini ko'zlamaydi, balki ko'p asrlik siyosiy-huquqiy tafakkur evolyutsiyasining zamonaviy normativ natijasini ko'rsatishga xizmat qiladi. Shu nuqtayi nazardan, tadqiqot davlat va huquq nazariyasi hamda huquqiy ta'limotlar tarixi doirasida inson qadri g'oyasining doktrinal genezisi, tarixiy transformatsiyasi va zamonaviy huquqiy tafakkurga ta'sirini ochib berishga qaratilgan.

Adabiyotlar tahlili shuni ko'rsatadiki, inson qadri muammosi xorijiy yuridik fanda keng tadqiq etilgan. K. Makkraden inson qadrining sud amaliyotidagi talqinlarini tahlil etib, ushbu tushuncha turli huquq tartiblarida bir muncha xil mazmun kasb etishini ko'rsatgan (McCrudden, 2008). Habermas (2010) inson qadrini inson huquqlarining axloqiy manbayi va ularni yaxlitlashtiruvchi kategoriya sifatida asoslagan. J. Uoldron qadr-qimmatni tarixan yuqori tabaqalarga xos bo'lgan maqomning barcha insonlarga tatbiq etilishi, ya'ni "maqomning universallashtiruvchi" sifatida izohlaydi (Waldron, 2012). A. Barak (2015) inson qadrini ham konstitutsiyaviy qadriyat, ham mustaqil konstitutsiyaviy huquq sifatida tavsiflaydi. M. Rozen va J. Kateb ushbu tushunchaning falsafiy asoslarini tadqiq etgan (Rosen, 2012; Kateb, 2011). Ayni paytda tanqidiy yondashuvlar ham mavjud. Jumladan, K. O'Mahoni qadr-qimmatning

mustaqil huquq sifatidagi maqomiga shubha bildiradi (O'Mahony, 2012). J. Donnelly esa inson huquqlari va inson qadri o'rtasidagi nisbatni g'ayrig'arbiy konsepsiyalar misolida tahlil etadi (Donnelly, 1982). Milliy fanda mutafakkirlar merosi asosan falsafiy va ma'naviy jihatdan o'rganilgan bo'lib, inson qadrining huquqiy ta'limotlar tarixidagi izchil qiyosiy tahlili yetarlicha tadqiq etilmagan. Mazkur maqola ana shu bo'shliqni to'ldirishga qaratilgan.

Metodlar

Tadqiqotda qiyosiy-huquqiy, tarixiy-huquqiy, germeneytik va sivilizatsiyaviy yondashuvlar metodologik asos qilib olindi. Qiyosiy-huquqiy metod turli davr va mintaqalar ta'limotlaridagi inson qadri konsepsiyalarini yonma-yon tahlil etish, tarixiy metod g'oyaning davriy evolyutsiyasini kuzatish, germeneytik metod esa manbalarning asl mazmunini zamonaviy huquqiy kategoriyalar bilan bog'lab talqin etish imkonini berdi. Tadqiqot obyekti sifatida qadimgi Sharq yozma yodgorliklari, antik faylasuflar asarlari, o'rta asrlar Sharq mutafakkirlari merosi, Yevropa tabiiy-huquqiy va klassik falsafiy ta'limotlari hamda zamonaviy konstitutsiyaviy hujjatlar tanlab olindi. Manbalar inson qadri g'oyasining shakllanishi va huquqiy institutsionalizatsiyasi nuqtayi nazaridan tanqidiy tahlil qilindi.

Natijalar

Inson qadri g'oyasining dastlabki kurtaklari qadimgi Sharq tafakkurida namoyon bo'ladi. Markaziy Osiyo xalqlarining eng qadimiy yozma yodgorligi bo'lgan "Avesto"da inson ezgu fikr, ezgu so'z va ezgu amal triadasi orqali olamdagi ezgulik va yovuzlik kurashining faol ishtirokchisi sifatida talqin etiladi (Mahkamov, 2001). Insonning axloqiy tanlov erkinligiga ega ekanligi haqidagi ushbu qarash uning ichki qadriyatini e'tirof etishning ilk shakli edi. Inson shunchaki itoat etuvchi mavjudot emas, balki mas'uliyatli va erkin shaxs sifatida qaralgan. Bu jihatdan "Avesto" ta'limoti keyingi davrlarda mintaqada shakl-

langan adolat va insonparvarlik g'oyalarining ma'naviy zamini bo'lib xizmat qilgan.

Antik davr siyosiy-huquqiy tafakkurida inson qadri masalasi fazilat (virtus) kategoriyasi bilan uzviy bog'liq holda rivojlangan. Protagorning "inson barcha narsalarning o'lchovidir" degan mashhur tezisi falsafiy tafakkur markaziga insonni qo'ygan. Aristotel (2009) ta'limotida qadr-qimmat oliyanoblik va fazilat bilan bog'lanadi: uning fikricha, chinakam hurmatga sazovor inson o'z fazilatiga munosib baho beruvchi shaxsdir. Biroq antik polisda qadr-qimmat hali universal emas, balki maqomga bog'liq tushuncha edi. Ushbu cheklovni yengib o'tishda stoiklar ta'limoti hal qiluvchi qadam bo'lgan. Sitseron "De officiis" asarida inson tabiatining o'zida, uning aql-idrokida barcha kishilarga xos bo'lgan ulug'vorlik mavjudligini asoslab, qadr-qimmatni ilk bor umuminsoniy kategoriya sifatida talqin etdi (Cicero, 1913). Ana shu stoikcha universalizm keyinchalik tabiiy huquq doktrinasining shakllanishiga zamin bo'lgan.

O'rta asrlar Sharq mutafakkirlari merosida inson qadri g'oyasi o'ziga xos teranlik bilan rivojlantirildi. Abu Nasr Forobiy (1993) "Fozil odamlar shahri" asarida davlatning maqsadini fuqarolarni haqiqiy saodatga yetkazishda ko'radi va insonning qadrini uning aql-idroki hamda kamolotga intilishi bilan bog'laydi. E'tiborga molik jihati shundaki, Forobiy fozil shahar hokimiga o'n ikkita talabni qo'yadi: uning sog'lom va barkamolligi, o'tkir zehni va kuchli xotirasi, notiqlik salohiyati, ilmga muhabbati, rostgo'yligi, oliyanobligi, adolatparvarligi, boylik va lazzatlarga hirs qo'ymasligi, zulmdan nafratlanishi hamda qat'iyatliliigi. Ushbu talablar mohiyatan hokimiyatning legitimligini rahbar shaxsining ma'naviy-intellektual fazilatlarini bilan bog'lab, davlat boshlig'iga qo'yiladigan zamonaviy malaka va axloqiy mezonlarning ilk doktrinal namunasi bo'lib xizmat qiladi. Forobiyning qonunchilik texnikasiga oid qarashlari ham alohida qimmatga ega. Mutafakkirning fikricha, qonunlar

mazmuni xalqqa sodda, tushunarli va ular idrokiga yaqin shaklda yetkazilishi lozim. Zero, qonun qanchalik sodda tilda bayon etilgan, aholining uni o'rganishi, anglashi hamda unga og'ishmay amal qilishi shunchalik oson kechadi. Ushbu g'oya qonunlarning aniqligi, ochiqligi va hamma uchun tushunarli bo'lishi to'g'risidagi zamonaviy huquqiy aniqlik prinsipi hamda normativ hujjatlar tilining soddaligi talabining o'rta asrlardagi teran ifodasi bo'lib, aholi huquqiy madaniyati va huquqiy savodxonligini yuksaltirishning bugungi vazifalari bilan bevosita hamohangdir. Forobiy ta'limotida fozil jamiyat aynan inson kamoloti uchun shart-sharoit yaratuvchi birlashma sifatida talqin etiladiki, bu davlatning insonga xizmat qilishi haqidagi zamonaviy konstitutsiyaviy g'oyaning o'rta asrlardagi ifodasidir. Abu Rayhon Beruniy (1968) xalqlar madaniyatini xolis o'rganish asosida barcha xalq va dinlar vakillarining teng qadrliligi g'oyasini ilgari surgan. Bu esa bag'rikenglik va kamsitmaslik prinsiplarining doktrinal manbayi hisoblanadi. Yusuf Xos Hojibning (1971) "Qutadg'u bilig" dostonida adolatli boshqaruv insonning e'zozlanishi bilan o'lchanadi. Hukmdorning qadri xalqqa ko'rsatgan adolati bilan belgilanadi. Sohibqiron Amir Temurning "Temur tuzuklari"da mustahkamlangan "Kuch adolatdadir" tamoyili davlat hokimiyatining legitimligini fuqarolar huquqlarini himoya qilish bilan bog'laydi. Sharq ta'limotlarida inson qadri mavhum falsafiy kategoriya emas, balki adolatli davlat qurilishining amaliy mezon sifatida talqin etilgan.

Markaziy Osiyo siyosiy-huquqiy ta'limotlari tarixida inson qadri, davlat hokimiyati va ijtimoiy adolat o'rtasidagi munosabat Alisher Navoiy qarashlarida yanada rivojlantirilgan. Uning siyosiy-huquqiy merosida inson qadri alohida yuridik kategoriya sifatida ifodalanmagan bo'lsa-da, hokimiyatning legitimligi, hukmdorning xalq oldidagi mas'uliyati, adolat va zulmning o'zaro qarama-qarshiligi orqali konseptual mazmun kasb etadi. Navoiy uchun davlatning qadr-qimmati uning qud-

rati yoki hukmdorning mavqeyi bilan emas, balki insonga munosabati, xalq farovonligini ta'minlashi va adolatsizlikka yo'l qo'ymasligi bilan belgilanadi. Shu ma'noda uning qarashlarida inson davlat boshqaruvining passiv obyekti emas, balki hokimiyatning axloqiy-huquqiy bahosini belgilovchi asosiy mezonlardan biri sifatida namoyon bo'ladi.

Alisher Navoiy davlatning barqarorligi, mamlakat obodligi va xalq farovonligini bevosita hukmdorning adolati va inson qadrini anglash darajasi bilan bog'laydi. Bu konseptual g'oya shoirning "Farhod va Shirin", "Saddi Iskandariy" dostonlarida, "Hiloliya" qasidasida, "Soqiynoma" va o'zining ijtimoiy-huquqiy mezonlarini bayon etgan "Vaqfiya" asarlarida teran ifodalangan. Xususan, "Xamsa" tarkibidagi dostonlarda Sulton Husayn Boyqaro madhiga keng o'rin berilar ekan, mutafakkir uni o'z davrining ideal, adolatli podshohi sifatida tasvirlash barobarida, davlat rahbarining ma'naviy qiyofasiga alohida urg'u beradi. Shoir "Hiloliya" qasidasida tarkibida Husayn Boyqaroni shunday ta'riflaydi:

*Shohlar darveshi-yu darveshlar shohiki Haq
Shoh qildi suvratin, darvesh qildi siyratin.*

Akademik Aziz Qayumov talqiniga ko'ra, bu yerdagi "darveshlik" tushunchasi telbalik emas, balki tuban intilishlardan xolilik, pok niyatlilik hamda el-yurtga, odamlarga mehribonlikda fidoyi bo'lishdir (Qayumov, 2014, p. 65.). Bu esa zamonaviy huquq falsafasidagi hukumat va rahbar shaxsining ma'naviy mas'uliyati hamda xalq oldidagi hisobdorligi tamoyilining o'rta asrlardagi o'ziga xos ifodasidir. Shu bilan birga, Navoiy xalqqa jabr-zulm o'tkazuvchi zolim hukmdorlarni ayovsiz fosh etadi. "G'aroyib us-sig'ar" devonidagi mashhur qit'asida u shunday yozadi:

*Shaho, el javhari jonin chiqarding,
Javohir hirsidin bedod etib fosh.
Chu o'lgungdur ne osig' to'kmak oni
Mazoring uzra andoqkim, ushoq tosh.*

Mazkur lirik misol orqali mutafakkir davlat hokimiyatining instrumental xususiyatini tanqid qiladi: inson joni va qadri hech qanday

moddiy boylik yoki davlat manfaati uchun shunchaki vosita bo'lishi mumkin emas. Bu g'oya I. Kantning insonni faqat maqsad sifatida ko'rish haqidagi kategorik imperatividan bir necha asr oldin Sharq huquqiy tafakkurida inson markazlashtirilgan tizim mavjud bo'lganligini ko'rsatadi.

Navoiyning inson va hokimiyat munosabatiga doir qarashlari uning adolatli hukmdor haqidagi tasavvurlarida ayniqsa yaqqol namoyon bo'ladi. "Xamsa", "Mahbub ul-qulub", "Vaqfiya" va boshqa asarlarida davlat boshqaruvining ma'naviy-huquqiy qiymati xalq manfaatiga xizmat qilish, adolatni ta'minlash va zulmga yo'l qo'ymaslik bilan bog'lanadi. Bunda hukmdorning shaxsiy fazilatlarini faqat axloqiy talab sifatida emas, balki hokimiyatni amalga oshirish sifatini belgilovchi mezon sifatida talqin etiladi. Shu jihatdan Navoiy qarashlari Forobiyning fozil davlat va fozil hukmdor haqidagi ta'limoti bilan konseptual vorislikka ega. Har ikki mutafakkirda ham davlat o'z-o'zicha oliy maqsad emas, balki inson va jamiyatning munosib hayotini ta'minlash vositasidir.

Biroq Navoiy konsepsiyasini zamonaviy inson huquqlari doktrinasi bilan aynanlashtirish metodologik jihatdan to'g'ri bo'lmaydi. Uning asarlarida zamonaviy ma'nodagi subyektiv "inson qadr-qimmatiga bo'lgan huquq" konstruksiyasi mavjud emas. Navoiy merosining huquqiy ta'limotlar tarixi uchun ahamiyati boshqa jihatda – hokimiyatni uning insonga yetkazadigan foyda yoki zarari orqali baholash, zulmni hokimiyatning axloqiy-huquqiy legitimligini yo'qotuvchi holat sifatida ko'rish hamda adolatni davlat boshqaruvining markaziy mezoniga aylantirishidadir. Aynan shu xususiyatlar uning qarashlarini inson qadri g'oyasining tarixiy-doktrinal rivojlanishidagi muhim bo'g'in sifatida baholash imkonini beradi.

Yevropa Uyg'onish davri tafakkurida inson qadri mustaqil falsafiy muammo darajasiga ko'tarilgan. J. Piko della Mirandolaning (Pico della Mirandola, 2012) "Inson qadri

haqida nutq" asari insonning o'z mohiyatini erkin belgilash qobiliyatini uning betakror qadri sifatida asoslagan. Yangi davr tabiiy-huquqiy ta'limotlari ushbu g'oyani huquqiy tekislikka ko'chirgan. Inson tabiatan erkin va teng huquqli mavjudot sifatida davlatdan oldin keluvchi huquqlarga ega deb e'tirof etilgan. Ushbu evolyutsiyaning cho'qqisi I. Kant (1998) ta'limotidir. U axloq metafizikasida narsalarning narxi va shaxsning qadri o'rtasida prinsipial farq o'tkazadi: narxga ega narsa boshqasi bilan almashtirilishi mumkin. Qadr esa har qanday ekvivalentdan yuqori turadi. Kategorik imperativning insoniyat formulasi har bir shaxsga hech qachon faqat vosita sifatida emas, balki har doim ayni paytda maqsad sifatida munosabatda bo'lishni talab etadi. Ana shu formula zamonaviy inson huquqlari doktrinasining falsafiy o'zagini tashkil etadi va instrumentalizatsiyani taqiqlash prinsipi sifatida konstitutsiyaviy sud amaliyotiga singib ketgan.

Yuqoridagi ta'limotlarni qiyosiy tahlil qilish inson qadri g'oyasining Sharq va G'arb siyosiy-huquqiy tafakkurida bir xil mazmunda shakllanmaganini ko'rsatadi. Qadimgi Sharq va Markaziy Osiyo ta'limotlarida inson qadri, avvalo, shaxsning jamiyatdagi ma'naviy maqomi, adolatli boshqaruv va hukmdorning xalq oldidagi mas'uliyati orqali namoyon bo'lgan bo'lsa, antik tafakkurda u dastlab fazilat va ijtimoiy maqom bilan bog'langan, stoitsizm esa asta-sekin universallik xususiyatini kasb etgan. Forobiy va Navoiy qarashlarining o'ziga xosligi shundaki, ularda inson qadri alohida subyektiv huquq shaklida ifodalanmagan bo'lsa ham, davlat hokimiyatining maqsadi va chegarasini belgilovchi mezon sifatida namoyon bo'ladi. Hokimiyat inson kamoloti va xalq farovonligiga xizmat qilgan taqdirdagina axloqiy-huquqiy jihatdan oqlanadi. Kant konsepsiyasida esa mazkur g'oya shaxsning avtonomligi va insondan vosita sifatida foydalanishni rad etish orqali individual-huquqiy mazmun kasb etadi. Bu bilan Sharq ta'limotlarida inson qadrlining

ustuvor modeli “adolatli davlat – mas’ul hokimiyat – e’zozlangan inson” munosabati orqali, G’arb klassik an’anasida esa “avtonom shaxs – tabiiy huquq – davlat hokimiyatining chegarasi” modeli orqali rivojlangan. Biroq mazkur ikki yo’nalish bir-birini inkor etmaydi: ularning tarixiy rivojlanishi insonning davlat faoliyatining vositasi emas, balki uning asosiy maqsadi ekanligi haqidagi umumiy siyosiy-huquqiy g’oyaga olib keladi.

Ko’rib chiqilgan siyosiy-huquqiy ta’limotlarni qiyoslash inson qadri g’oyasining tarixiy rivojlanishida nafaqat vorislik, balki uning mazmunini tushunishdagi prinsipial farqlarni ham aniqlash imkonini beradi. “Avesto”da insonning qadri, eng avvalo, uning ezgulik va yovuzlik o’rtasida ongli axloqiy tanlov qila oladigan mas’ul mavjudot ekanligi orqali namoyon bo’ladi. Demak, bu bosqichda inson qadri davlat tomonidan tan olinadigan yuridik maqomdan ko’ra, insonning ichki axloqiy salohiyatiga bog’langan. Forobiy ushbu masalani siyosiy-huquqiy tekislikka yaqinlashtirib, inson kamoloti bilan davlatning maqsadi o’rtasida bevosita bog’liqlikni ta’kidlaydi. Uningcha, fozil davlatning legitimligi fuqarolarni saodat va komillikka yetkazish vazifasi bilan belgilanadi. Navoiyning qarashlarida esa mazkur munosabat yanada amaliy tus olib, hokimiyatning inson va xalq oldidagi mas’uliyati, adolat va zulm mezonlari orqali ifodalanadi. Kant konsepsiyasida tarixiy rivojlanishning boshqa modeli shakllanadi. Unga ko’ra, insonning qadri davlat boshqaruvining sifatiga yoki shaxsning fazilatlariga bog’liq bo’lmagan, uning avtonom va aql-idrokli mavjudot ekanligidan kelib chiqadigan ajralmas qiymat sifatida asoslanadi.

Mazkur farq inson qadri konsepsiyasi evolyutsiyasini oddiy tarzda “Sharqdan G’arbgacha” o’tgan yagona chiziqli jarayon sifatida talqin qilish mumkin emasligini ko’rsatadi. “Avesto”da axloqiy tanlov subyekti, Forobiyda kamolotga intiluvchi inson, Navoiyda adolatli boshqaruvdan manfaatdor va zulmdan himoyalaniishi lozim bo’lgan shaxs,

Kantda esa o’z-o’zicha maqsad bo’lgan avtonom shaxs konseptual markazga chiqadi. Shunga ko’ra, Sharq siyosiy-huquqiy tafakkurida inson qadri ko’proq shaxs, jamiyat va adolatli hokimiyat o’rtasidagi munosabatlar orqali ochib berilgan bo’lsa, Kant falsafasida u insonning davlat va jamiyat tomonidan tan olinishidan qat’i nazar mavjud bo’lgan ichki qiymati sifatida asoslanadi. Bu tafovutlarni hisobga olish tarixiy ta’limotlarni zamonaviy kategoriyalarga mexanik moslashtirishning oldini oladi va ayni paytda ularning inson qadri doktrinasiga qo’shgan o’ziga xos hissasi aniqlash imkonini beradi.

Shu asosda inson qadri g’oyasining tarixiy-huquqiy evolyutsiyasida to’rtta o’zaro bog’liq, biroq mazmunan farqlanuvchi darajani ajratish mumkin. Birinchisi, insonning axloqiy qiymatini tan olish; ikkinchisi, inson kamolotini davlatning maqsadi bilan bog’lash; uchinchisi, hokimiyatning legitimligini uning insonga munosabati orqali baholash; to’rtinchisi, inson qadrini shaxsning ajralmas qiymati va davlat hokimiyatini cheklovchi universal prinsip sifatida e’tirof etish. Mazkur evolyutsiya inson qadri tushunchasining axloqiy-falsafiy g’oyadan siyosiy-huquqiy mezonga, undan esa zamonaviy huquqning fundamental prinsipiga aylanish jarayonini ifodalaydi. Shu bilan birga, ushbu bosqichlarni qat’iy xronologik ketma-ketlik deb emas, tarixiy sharoitlarda shakllangan konseptual modellar sifatida tushunish lozim.

Muhokama

O’tkazilgan qiyosiy tahlil inson qadri haqidagi tarixiy ta’limotlarni uchta konseptual model asosida tizimlashtirish imkonini beradi. Birinchisi, status modelida insonning qadri uning ijtimoiy mavqeyi, fazilati va jamiyatdagi o’rni bilan bog’liq bo’lib, uning dastlabki ko’rinishlari antik siyosiy-huquqiy tafakkurda namoyon bo’ladi. Ikkinchisi, axloqiy-antropologik model insonning qadrini uning aql-idroki, erkin tanlovi, ma’naviy kamolotga qodirligi va adolatli munosabatlarning subyekti ekanligi bilan asoslaydi. Forobiy va Navoiy

ta'limotlari hamda boshqa falsafiy asosda Kant konsepsiyasi ushbu modelning turli tarixiy ko'rinishlarini ifodalaydi. Uchinchisi, normativ-konstitutsiyaviy modelda inson qadri davlat tomonidan beriladigan maqom yoki imtiyoz emas, balki davlat hokimiyatining chegaralarini belgilovchi, shaxs huquqlarini talqin qilishga yo'naltiruvchi va hokimiyatning insonga munosabatini baholash imkonini beruvchi fundamental huquqiy prinsipga aylanadi. Mazkur uch model o'rtasidagi tarixiy o'tish inson qadri konsepsiyasining maqomdan shaxsning ichki qiymatiga, shaxsning ichki qiymatidan hokimiyatni cheklovchi huquqiy prinsipga tomon rivojlanganini ko'rsatadi.

Shu asosda qiyosiy tahlil inson qadri g'oyasining tarixiy transformatsiyasida bir-biri bilan bog'liq bir necha konseptual yo'nalishlarni aniqlash imkonini beradi: insonning axloqiy qiymatini tan olish; inson kamolotini davlatning maqsadi bilan bog'lash; hokimiyatning legitimligini uning insonga munosabati orqali baholash; nihoyat, inson qadrini shaxsning ajralmas qiymati va davlat hokimiyatini cheklovchi universal huquqiy prinsip sifatida e'tirof etish. Ushbu yo'nalishlar inson qadri tushunchasining axloqiy-falsafiy g'oyadan siyosiy-huquqiy mezonga, undan esa zamonaviy huquqning fundamental prinsipiga aylanish jarayonini ko'rsatadi. Biroq ularni qat'iy va barcha sivilizatsiyalar uchun bir xil xronologik bosqichlar sifatida emas, turli tarixiy sharoitlarda o'zaro kesishib rivojlangan konseptual tendensiyalar sifatida tushunish lozim.

Shu bilan birga, Sharq va G'arb siyosiy-huquqiy tafakkurini qiyoslash ular o'rtasidagi farqni faqat jamoaviylik-individuallik qarama-qarshiligi bilan tushuntirish yetarli emasligini ko'rsatadi. Markaziy Osiyo mutafakkirlari merosida inson qadri, asosan, "adolatli davlat – mas'ul hokimiyat – e'zozlangan inson" munosabati doirasida asoslangan: insonning qadri davlat boshqaruvining sifati va hokimiyatning axloqiy-huquqiy legitimligini belgilovchi mezonlardan biri sifatida namoyon bo'ladi.

Yevropa tabiiy-huquqiy va klassik falsafiy an'anasida esa "avtonom shaxs – tabiiy huquq – cheklangan hokimiyat" modeli tobora ustuvorlik kasb etgan. Ushbu modellar tarixiy va konseptual jihatdan aynan bir xil emas, biroq ularning rivojlanish mantig'i umumiy – inson davlat faoliyatining oddiy vositasi bo'lishi mumkin emasligi haqidagi prinsipga olib keladi. Tadqiqot nuqtayi nazaridan aynan mana shu konvergensiya inson qadri konsepsiyasining Sharq va G'arb siyosiy-huquqiy tafakkuridagi umumiy hamda o'ziga xos jihatlarini aniqlash imkonini beradi.

O'zbekistonning zamonaviy konstitutsiyaviy taraqqiyoti mazkur tarixiy-doktrinal evolyutsiyani milliy huquqiy tizim doirasida yangicha bosqichga olib chiqdi. Yangi tahrirdagi Konstitutsiyada inson huquq va erkinliklari, sha'ni va qadr-qimmatining ustuvor ahamiyat kasb etishi inson qadrini faqat deklarativ qadriyat sifatida emas, davlat hokimiyati faoliyatini baholash mezon sifatida tushunishni talab qiladi. Shu nuqtayi nazardan, milliy konstitutsiyaviy modelning o'ziga xosligi Sharq siyosiy-huquqiy tafakkuridagi insonga xizmat qiluvchi adolatli davlat g'oyasi bilan zamonaviy konstitutsiyaviylikning shaxs avtonomiyasi, huquq ustuvorligi va davlat hokimiyatining huquqiy chegaralari kabi tamoyillari o'rtasidagi mazmuniy uyg'unlikda namoyon bo'ladi. Biroq tarixiy g'oyalar bilan zamonaviy konstitutsiyaviy normalar o'rtasidagi bunday bog'liqlikni bevosita huquqiy vorislik sifatida emas, balki siyosiy-huquqiy tafakkurdagi konseptual davomiylik sifatida baholash metodologik jihatdan to'g'riroqdir.

Bugungi kunda inson qadrining konstitutsiyaviy darajada e'tirof etilishi uning amaliy mazmuni avtomatik ravishda aniqlanganini anglatmaydi. A. Barak (2015) inson qadrini ham konstitutsiyaviy qadriyat, ham konstitutsiyaviy huquq sifatida tahlil qilishi, C. Dupre (2015) esa Yevropa konstitutsiyaviy rivojlanishida ushbu kategoriyaning tobora kuchayib borayotgan rolini ko'rsatishi inson

qadrining huquqni qo'llash jarayonida mustaqil talqin mezoniga aylanishi mumkinligini tasdiqlaydi. Biroq bunday yondashuvning samaradorligi inson qadriga murojaat qilishning aniq huquqiy mezonlari mavjudligiga bog'liq. Aks holda mazkur prinsip turli mazmundagi qarorlarni asoslash uchun qo'llaniladigan mavhum kategoriya bo'lib qolishi mumkin. Shu sababli mazkur maqolada inson qadri nafaqat tarixiy-huquqiy kategoriya va konstitutsiyaviy qadriyat, balki qonun ijodkorligi hamda huquqni qo'llashda muayyan mezonlar orqali tekshirilishi mumkin bo'lgan umumhuquqiy prinsip sifatida rivojlantirish zarurligi asoslanadi.

Mazkur nazariy qarama-qarshiliklarni huquqiy ta'limotlar tarixi nuqtayi nazaridan baholash inson qadri kategoriyasining kamida uchta konseptual modelini ajratish imkonini beradi. Birinchisi status modeli bo'lib, unda qadr shaxsning jamiyatdagi mavqeyi, fazilati yoki ijtimoiy maqomi bilan belgilanadi. Uning tarixiy ko'rinishlari antik siyosiy-huquqiy tafakkurda yaqqol namoyon bo'ladi. Ikkinchisi axloqiy-antropologik modelda insonning qadri uning aql-idroki, erkin tanlovi, ma'naviy kamolotga qodirligi va boshqa insonlar bilan adolatli munosabat qurish salohiyatidan kelib chiqadi. Forobiy, Navoiy va Kant ta'limotlari turli falsafiy asoslarda bo'lsa-da, aynan shu modelning rivojlantirishiga xizmat qilgan. Uchinchisi – normativ-konstitutsiyaviy modelda esa inson qadri davlat tomonidan beriladigan imtiyoz emas, balki hokimiyat faoliyatining chegaralarini belgilaydigan va boshqa huquqlarni talqin qilishga yo'naltiruvchi oliy huquqiy prinsipga aylanadi. Ushbu modellar o'rtasidagi tarixiy o'tish inson qadri tushunchasining mazmunan kengayib borganini ko'rsatadi va bunda u dastlab ayrim shaxslarning maqomini ifodalagan bo'lsa, keyinchalik inson tabiatiga xos universal xususiyat sifatida e'tirof etilib, nihoyat davlat hokimiyatini huquqiy jihatdan cheklovchi mezon darajasiga ko'tarilgan. Tadqiqotning nazariy natijasi aynan ushbu

transformatsiyani Sharq va G'arb huquqiy tafakkurining o'zaro qiyosi asosida tizimlashtirishdan iborat.

O'zbekistonning konstitutsiyaviy taraqqiyoti ushbu global tendensiyaning milliy huquqiy meros bilan uyg'unlashgan namunasini taqdim etadi. Yangi tahrirdagi Konstitutsiyada O'zbekiston ijtimoiy davlat deb e'lon qilindi, inson huquq va erkinliklari, sha'ni va qadri qimmatli oliy qadriyat sifatida mustahkamlandi hamda davlat organlari faoliyatining insonga xizmat qilishga qaratilganligi belgilandi. E'tiborga molik jihati shundaki, konstitutsiyaviy islohot jarayonida "inson – jamiyat – davlat" prinsipi ustuvor etib belgilandiki, bu Forobiy ta'limotidagi davlatning inson kamolotiga xizmat qilishi g'oyasi, Navoiy asarlaridagi ijtimoiy adolat mezonini hamda Kant falsafasidagi shaxsning maqsad sifatidagi maqomi bilan mazmunan hamohangdir. Shu tariqa milliy konstitutsiyaviy modelda Sharq mutafakkirlari merosi va umuminsoniy standartlar sintezi ro'y berdi. Tadqiqot davomida aniqlangan asosiy muammo shundaki, inson qadri prinsipining konstitutsiyaviy mustahkamlanishi uning amaliy mexanizmlari, xususan, huquqni qo'llash amaliyotidagi talqin mezonlari bilan to'ldirilishini taqozo etadi. Boshqa tadqiqotlar natijalari bilan qiyoslash ham shuni ko'rsatadiki, ushbu prinsip samaradorligi sud hokimiyati tomonidan uning mazmunini izchil ochib berilishiga bog'liq.

Tadqiqot natijalaridan kelib chiqib, inson qadri ulug'lash prinsipini amaliyotga izchil tatbiq etish bo'yicha quyidagi takliflar ilgari suriladi.

Birinchidan, normativ-huquqiy hujjatlar loyihalarini huquqiy ekspertizadan o'tkazishda inson qadri-qimmatiga ta'sirni baholashning alohida mezonlarini ishlab chiqish maqsadga muvofiq. Bunday baholash qonun loyihasining faqat yuridik-texnik sifati yoki tilining tushunarliqligini emas, balki undagi normalar shaxsni davlat maqsadlariga erishish vositasiga aylantirib qo'ymasligi, insonning erkin tanlov doirasini asossiz cheklamasligi,

kamsituvchi yoki nomutanosib huquqiy oqibatlarni keltirib chiqarmasligi hamda davlat organlariga inson sha'ni va qadr-qimmatiga nomuvofiq ortiqcha diskretsion vakolatlar bermasligini aniqlashga qaratilishi lozim. Shu maqsadda normativ-huquqiy hujjatlar loyihalarining tartibga solish ta'sirini baholash va huquqiy ekspertiza jarayoniga "inson qadriga ta'sir" mezonini kiritish taklif etiladi. Mazkur mezon inson qadrini deklarativ konstitutsiyaviy qadriyatdan qonun ijodkorligi jarayonida tekshiriladigan amaliy huquqiy mezonga aylantirish imkonini beradi.

Ikkinchidan, inson sha'ni va qadr-qimmatiga daxldor nizolarni ko'rib chiqishda sudlar uchun inson qadrini baholash mezonlarini doktrinal jihatdan ishlab chiqish taklif etiladi. Mazkur test to'rtta o'zaro bog'liq savol asosida qurilishi mumkin. Birinchisi, davlat qarori yoki huquqiy norma shaxsni mustaqil huquq subyekti sifatida e'tirof etadimi? Ikkinchisi, shaxs davlat yoki boshqa subyektlarning maqsadlariga erishish vositasiga aylantirilmayaptimi? Uchinchisi, uning erkin tanlovi, jismoniy va ma'naviy daxlsizligi hamda ijtimoiy-huquqiy maqomiga nomutanosib aralashuv mavjud emasmi? To'rtinchisi, qo'llanilgan cheklov insonning qadr-qimmatini saqlagan holda ko'zlangan qonuniy maqsadga erishishning eng maqbul vositasimi? Bunday yondashuv Navoiy ta'limotidagi insonni zulm va hokimiyatning o'zboshimchaligidan himoya qilish g'oyasi hamda Kantning insonni hech qachon faqat vosita sifatida ko'rmaslik tamoyilini zamonaviy huquqni qo'llash amaliyoti bilan bog'lash imkonini beradi.

Uchinchidan, oliy yuridik ta'limning davlat va huquq nazariyasi hamda siyosiy va huquqiy ta'limotlar tarixi fanlari mazmuniga inson qadri konsepsiyasining tarixiy-huquqiy evolyutsiyasini qiyosiy o'rganishga bag'ishlangan alohida o'quv modulini kiritish taklif etiladi. Mazkur modulni an'anaviy ravishda mutafakkirlar qarashlarini ketma-ket bayon qilish asosida emas, balki inson va davlat, hokimiyatning chegaralari, adolat va inson qadri, insonni faqat muayyan maqsadga erishish vositasi sifatida qarash va undan foydalanishni taqiqlash kabi muammoli bloklar bo'yicha tashkil etish maqsadga muvofiq. Bunda Forobiy va Navoiy qarashlarini Kant, tabiiy huquq maktabi va zamonaviy konstitutsiyaviy nazariyalar bilan qiyoslash talabalarda milliy siyosiy-huquqiy merosni zamonaviy huquq kategoriyalari orqali tahlil qilish ko'nikmasini shakllantirishga xizmat qiladi.

qiy ta'limotlar tarixi fanlari mazmuniga inson qadri konsepsiyasining tarixiy-huquqiy evolyutsiyasini qiyosiy o'rganishga bag'ishlangan alohida o'quv modulini kiritish taklif etiladi. Mazkur modulni an'anaviy ravishda mutafakkirlar qarashlarini ketma-ket bayon qilish asosida emas, balki inson va davlat, hokimiyatning chegaralari, adolat va inson qadri, insonni faqat muayyan maqsadga erishish vositasi sifatida qarash va undan foydalanishni taqiqlash kabi muammoli bloklar bo'yicha tashkil etish maqsadga muvofiq. Bunda Forobiy va Navoiy qarashlarini Kant, tabiiy huquq maktabi va zamonaviy konstitutsiyaviy nazariyalar bilan qiyoslash talabalarda milliy siyosiy-huquqiy merosni zamonaviy huquq kategoriyalari orqali tahlil qilish ko'nikmasini shakllantirishga xizmat qiladi.

Xulosa

O'zbekiston Respublikasining yangi tahrirdagi Konstitutsiyasida inson sha'ni va qadr-qimmatining ustuvor huquqiy qadriyat sifatida mustahkamlanishi mazkur tarixiy evolyutsiyaning zamonaviy milliy-huquqiy bosqichi sifatida baholanishi mumkin. Bunda inson qadri faqat alohida huquqni ifodalovchi kategoriya emas, balki davlat va shaxs o'rtasidagi munosabatlarning mazmunini belgilaydigan konstitutsiyaviy mezon sifatida namoyon bo'ladi. Shu nuqtayi nazardan, "inson – jamiyat – davlat" tamoyili milliy siyosiy-huquqiy tafakkurdagi adolatli boshqaruv va insonga xizmat qiluvchi davlat haqidagi tarixiy g'oyalarni zamonaviy konstitutsiyaviylikning shaxs erkinligi, huquq ustuvorligi va hokimiyatning huquqiy cheklanishi prinsiplari bilan uyg'unlashtirish imkonini beradi.

REFERENCES

- Aristotle. (2009). *The Nicomachean ethics* (D. Ross, Trans.). Oxford University Press.
Barak, A. (2015). *Human dignity: The constitutional value and the constitutional right*. Cambridge University Press.
Beruniy, A. R. (1968). *Qadimgi xalqlardan qolgan yodgorliklar* [Monuments of ancient peoples]. Fan.

- Cicero, M. T. (1913). *De officiis* [Of duties] (W. Miller, Trans.). Harvard University Press.
- Donnelly, J. (1982). Human rights and human dignity: An analytic critique of non-Western conceptions of human rights. *American Political Science Review*, 76(2), 303–316.
- Dupré, C. (2015). *The age of dignity: Human rights and constitutionalism in Europe*. Hart Publ.
- Forobiy, A. N. (1993). *Fozil odamlar shahri* [The city of virtuous people]. Abdulla Qodiriy People's Heritage Publ.
- Federal Republic of Germany. (1949, May 23). *Basic Law for the Federal Republic of Germany* (Grundgesetz). Laws on the Internet. https://www.gesetze-im-internet.de/englisch_gg/
- Habermas, J. (2010). The concept of human dignity and the realistic utopia of human rights. *Metaphilosophy*, 41(4), 464–480. <https://doi.org/10.1111/j.1467-9973.2010.01648.x>
- Kant, I. (1998). *Groundwork of the metaphysics of morals* (M. Gregor, Trans.). Cambridge University Press.
- Kateb, G. (2011). *Human dignity*. Harvard University Press.
- Mahkamov, A. (Trans.). (2001). *Avesto: Tarixiy-adabiy yodgorlik* [Avesta: Historical and literary monument]. Sharq.
- McCrudden, C. (2008). Human dignity and judicial interpretation of human rights. *European Journal of International Law*, 19(4), 655–724. <https://doi.org/10.1093/ejil/chn043>
- Navoiy, A. (2003). *Mukammal asarlar to'plami* [Complete works] (Vols. 1–20). Fan.
- O'Mahony, C. (2012). There is no such thing as a right to dignity. *International Journal of Constitutional Law*, 10(2), 551–574.
- Pico della Mirandola, G. P. (2012). *Oration on the dignity of man: A new translation and commentary* (F. Borghesi, M. Papio, & M. Riva, Eds.). Cambridge University Press.
- Qayumov, A. (2014). *Dilkusho takrorlar va ruhafzo ash'orlar*. Sharq.
- Republic of Uzbekistan. (2023). *Constitution of the Republic of Uzbekistan*. Lex.uz. <https://lex.uz/docs/6451070>
- Rosen, M. (2012). *Dignity: Its history and meaning*. Harvard University Press.
- Waldron, J. (2012). *Dignity, rank, and rights*. Oxford University Press.
- Yusuf Xos Hojib. (1971). *Qutadg'u bilig* [Wisdom of royal glory]. Fan.

YURIDIK FANLAR AXBOROTNOMASI ВЕСТНИК ЮРИДИЧЕСКИХ НАУК REVIEW OF LAW SCIENCES

Huquqiy ilmiy-amaliy jurnal

Правовой научно-практический журнал

Legal scientific-practical journal

2026-yil 3-son

VOLUME 10 / ISSUE 3 / 2026

DOI: [HTTPS://DX.DOI.ORG/10.51788/TSUL.ROLS.103](https://dx.doi.org/10.51788/TSUL.ROLS.103)